

ЛУЗАН Т. Л.,
аспірант кафедри цивільного права
та процесу
(Львівський національний
університет імені Івана Франка),
помічник судді
(Верховний Суд України)

УДК 347.91

**СПЕЦИФІКА ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ
ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ,
У СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ**

Стаття присвячена загальному аналізу особливостей провадження у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах (як складової справ окремого провадження) до судового розгляду.

Ключові слова: окреме провадження, юридичні факти, провадження у справі до судового розгляду, попереднє судове засідання.

Статья посвящена общему анализу особенностей производства по делам об установлении фактов, имеющих юридическое значение, в семейных отношениях (как составной части дел особого производства) до судебного разбирательства.

Ключевые слова: особое производство, юридические факты, производство в деле до судебного разбирательства, предварительное судебное заседание.

The article is dedicated to general analysis of peculiarities of pre-trial proceeding of legal facts establishing in family relationship as part of ex parte proceeding.

Key words: ex parte proceeding, legal facts, pre-trial proceeding, preliminary hearing.

Вступ. Наступною стадією цивільного процесу після відкриття провадження у справі є її підготовка до судового розгляду. Справи окремого провадження, зокрема про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах, не є виключенням. Утім належна увага як законодавцем, так і вченими-процесуалістами особливостям підготовки саме вищевказаної категорії справ до судового розгляду не приділялася.

Дослідження стадії підготовки справи до судового розгляду, зокрема, здійснили С.В. Бирдіна, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, М.О. Німак, В.К. Пучинський, Г.О. Світлична та ін. Однак, як зазначалося вище, більшість науковців-процесуалістів приділяли пильну увагу підготовці до судового розгляду саме справ позовного, а не окремого провадження.

Постановка завдання. Мета цієї статті – загальний аналіз підготовки до судового розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах, як складової справ окремого провадження.

Результати дослідження. Норми права, що регулюють вказану стадію цивільного процесу, закріплені у Главі 3 Розділу III ЦПК України «Провадження у справі до судового розгляду». З цього приводу Д.Д. Луспеник влучно зазначив, що положення п. 8 ч. 6 ст. 130 ЦПК України, яке регулює попереднє судове засідання, передбачає вчинення судом інших дій, необхідних для підготовки справи до судового розгляду. У зв'язку з наведеним другу

стадію цивільного процесу доречніше називати саме як провадження по підготовці справи до судового розгляду або стадією підготовки справи до судового розгляду [1, ст. 145]. До того ж, правові приписи Глави 3 Розділу III ЦПК України, у першу чергу, стосуються справ позовного провадження та можуть бути застосовані до справ окремого провадження загалом, та до справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах, зокрема, лише з певними застереженнями.

Н.Л. Бондаренко-Зелінська вважає, що, оскільки на всіх стадіях цивільного процесу наявна процесуальна форма, тобто встановлений нормами цивільного процесуального права порядок здійснення правосуддя, який характеризується системністю, відповідністю цивільним процесуальним принципам та наданням процесуальних гарантій учасникам цивільного процесу, то відсутність послідовного та детального нормативно-правового регулювання підготовки справи до судового розгляду в цивільному процесуальному законодавстві та певні специфічні особливості цієї стадії не можна вважати підставою для твердження, що стадія підготовки знаходиться поза процесуальною формою. Як і будь-яка інша процесуальна стадія цивільного процесу, підготовка справ до судового розгляду має визначену процесуальну форму [2, ст. 39–40].

Погоджуючись з наведеною точкою зору науковця, усе ж таки варто зазначити, що законодавець не здійснив на належному рівні правового регулювання, такої, що розглядається, стадії цивільного процесу. Більше того, не розмежував належним чином складові стадії підготовки справи до судового розгляду та правові норми, що стосуються справ позовного та окремого проваджень, що, як наслідок, негативно впливає на правозастосовну діяльність судів.

З аналізу норм ЦПК України вбачається, що стадія підготовки справи до судового розгляду починається у відповідності до ст. 127 ЦПК України. Адже після відкриття провадження у справі суд невідкладно надсилає особам, які беруть участь у справі, копії ухвали про відкриття провадження у справі. Одночасно з копією ухвали про відкриття провадження у справі відповідачу надсилається копія позовної заяви з копіями доданих до неї документів, а третій особі – копія позовної заяви. У той же час відповідно до ч. 1 ст. 120 ЦПК України позивач повинен додати до позовної заяви її копії та копії всіх документів, що додаються до неї, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб.

Як наслідок, у ЦПК України існує невідповідність між правовими приписами, закріпленими у ст. 120 і ст. 127 ЦПК України.

З цього приводу варто зауважити, що у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект «Про внесення змін до статті 127 Цивільного процесуального кодексу України (щодо надіслання копії позовної заяви та доданих до неї документів)» (реєстр. № 4124 від 11 лютого 2014 р.), яким запропоновано, дотримуючись принципів диспозитивності та змагальності в цивільному судочинстві, копії доданих до позовної заяви документів надсилати не лише відповідачу, а й третім особам. Однак на даний момент законопроект не прийнятий, а відповідні зміни не внесено до ч. 2 ст. 127 ЦПК України.

Знову ж таки, видається за доцільне наголосити, що у ст. ст. 120, 127 ЦПК України йдеться лише про учасників позовного провадження. Тому прийняття вищенаведеного законопроекту є найменше, що можливо зробити для покращення законодавчого регулювання порядку розгляду і вирішення справ окремого провадження, зокрема справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах. Адже при буквальному тлумаченні положень ст. ст. 120, 127 ЦПК України в заявника у справі про встановлення факту, що має юридичне значення, у сімейних відносинах та й у будь-якій іншій справі окремого провадження взагалі відсутній обов'язок додавати до заяви її копії та копії всіх документів, що додаються до неї. У той же час, хоча б і на доктринальному рівні, але інші заінтересовані особи у справах окремого провадження за своїм правовим статусом прирівнюються до третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. До того ж, і правозастосовна діяльність корелюється з думками науковців-процесуалістів, оскільки в разі відсутності копії заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, у сімейних

відносинах та (або) копії всіх доданих до неї документів судді залишають таку заяву без руху (наприклад, ухвала суду від 11 лютого 2013 р. у справі № 2-о/260/33/2013 [3], від 18 травня 2013 р. у справі № 335/4708/13-ц 2-о/335/51/2013[4]).

Отже, очевидно, що недосконалість правового регулювання порядку здійснення правосуддя на кожній стадії цивільного процесу у справах окремого провадження (у тому числі у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах) зумовлює безумовну необхідність більш детального законодавчого регулювання наведеного порядку у ЦПК України.

Як уже зазначалося, частиною стадії підготовки справи до судового розгляду є попереднє судове засідання. Згідно з ч. 1 ст. 130 ЦПК України попереднє судове засідання проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Одночасно у ч. 7 цієї ж статті ЦПК України встановлено, що попереднє судове засідання не є обов'язковим. Питання про необхідність його проведення вирішується суддею під час відкриття провадження у справі.

Таким чином, як вказувалося вище, що, хоча законодавець приділив значну увагу правовому регулюванню попереднього судового засідання, однак стадія підготовки справи до судового розгляду ним не вичерпується. Адже частина процесуальних дій, закріплених у ст. 130 ЦПК України, може вчинятися поза судовим засіданням. Такі дії також вважатимуться складовою частиною підготовки справи до судового розгляду.

До того ж, відповідно до п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 12 червня 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» проведення попереднього судового засідання є обов'язковим для кожної справи, незалежно від її складності, за винятком випадків, установлених нормами ЦПК. Ураховуючи особливості провадження, попереднє судове засідання не проводиться в окремому провадженні. Однак слід звернути увагу, що станом на 12 червня 2009 року згідно з ч. 7 ст. 130 ЦПК України попереднє судове засідання було обов'язковим для кожної справи, за винятком випадків, встановлених ЦПК України. А у відповідності до законодавчих змін до ч. 7 ст. 130 ЦПК України від 07 липня 2010 року можливість проведення попереднього судового засідання у справі стала диспозитивною, як уже зазначалось вище.

З цього приводу одні науковці зазначають, що детальний аналіз закріплених розділом IV ЦПК України категорій справ дозволяє стверджувати про недоцільність проведення підготовки досудового розгляду у формі попереднього судового засідання у більшості з них. Запровадження попереднього судового засідання, як процесуальної форми підготовки цивільних справ до судового розгляду значною мірою було обумовлене практичною необхідністю забезпечення процесуального закріплення дій та волі сторін, у тому числі й їх бажання піти на примирення шляхом укладення мирової угоди, визнання позову або відмови від останнього вже на цій стадії цивільного процесу. Окреме ж провадження характеризується відсутністю спору про право та сторін з протилежними інтересами, тому тут не застосовуються зазначені правові інститути [2, ст. 42].

Інші вважають, що в тих справах окремого провадження, в яких законодавець не вказує на проведення підготовчих дій і (або) які не розглядаються у скорочені строки, має проводитися попереднє судове засідання [5, ст. 71]. Або, «оскільки заявник має право відмовитися від поданої ним заяви, то й у справах окремого провадження потрібно проводити попереднє судове засідання» [6, ст. 178]. Так, наприклад, в ухвалі Сарненського районного суду Рівненської області від 10 березня 2009 р. у справі № 20-33 про встановлення факту реєстрації шлюбу саме в попередньому судовому засіданні було прийнято відмову заявника від заяви, а провадження у цій справі закрито [7].

Аналізуючи чинне цивільне процесуальне законодавство, правову позицію Верховного Суду України та думки науковців-процесуалістів, видається за необхідне повторно зазначити, що законодавцем надана диспозитивна можливість проводити суддею попереднє судове засідання загалом, і у справах окремого провадження зокрема. Таким чином, дослідивши матеріали конкретної справи про встановлення факту, що має юридичне значення, у сімейних відносинах, суддя може самостійно визначитися з необхідністю та доцільністю

проведення попереднього судового засідання в такій справі. Наведена позиція знаходить своє відображення і в судовій практиці, а саме, у рішенні Межівського районного суду Дніпропетровської області від 16 травня 2011 року про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами [8], в ухвалі Енергодарського міського суду Запорізької області від 16 квітня 2010 року про встановлення факту перебування фізичної особи на утриманні [9], в ухвалі Кременецького районного суду Тернопільської області від 30 березня 2010 року про встановлення факту реєстрації шлюбу [10], в ухвалі Київського від 28 серпня 2012 року районного суду міста Одеси про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу [11] (п. п. 1, 2, 4, 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК України) проведення попереднього судового засідання визначалося суддею необхідним.

У свою чергу, Д.Д. Луспенник зазначає, що не буде великою небезпекою для цивільного процесу, якщо проведення попереднього судового засідання буде залежати від волевиявлення сторін або суду, якщо, наприклад, потрібно оперативно вирішити процесуальні питання, уточнити вимоги чи заперечення або визначитись із доказовою базою справи тощо. Суд міг би самостійно вирішувати питання про те, чи потрібно призначати попереднє судове засідання також із урахуванням категорії справи, рівня юридичних знань сторін, наявності в них професійних представників тощо. Такі зміни до ЦПК могли б свідчити про прояв диференціації судових процедур, на що, власне кажучи, й був направлений основний зміст цього процесуального закону [1, ст. 152].

Тим не менш, варто зазначити, що, враховуючи правову природу справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах, у більшості таких справ дійсно відсутня необхідність проведення попереднього судового засідання. Як наслідок, підготовка справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах здебільшого здійснюється шляхом одноосібної діяльності суду. Одночасно у період підготовки справи до судового розгляду суддя не позбавлений можливості затребувати письмові пояснення осіб, які беруть участь у такій справі, та вчиняти інші підготовчі дії.

Отже, у ч. 6 ст. 130 ЦПК України визначено невичерпний перелік дій, які вчиняє суддя у разі, якщо спір у справі позовного провадження не врегульовано. Однак правові приписи, закріплені в ч. 6 ст. 130 ЦПК України, можуть бути застосовані до справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах лише вибірково. Зокрема суд, здійснюючи підготовку до судового розгляду такої справи, уточнює вимоги заявника; вирішує питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясовує, які докази подані чи подаються заявником та заінтересованими особами для обґрунтування своїх доводів чи заперечень щодо невизнаних обставин; за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, чи з власної ініціативи вирішує питання про витребування доказів та виклик свідків, про проведення експертизи, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу, або про судові доручення щодо збирання доказів; у невідкладних випадках проводить огляд на місці, огляд письмових і речових доказів; вчиняє інші дії, необхідні для підготовки справи до судового розгляду; визначає час і місце судового розгляду.

У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 12 червня 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» зазначено, що, готуючи справи до розгляду, суд повинен визначити: обставини, які мають значення для справи, та факти, що підлягають установленню, і які покладені в основу вимог і заперечень; характер спірних правовідносин і зміст правової вимоги; матеріальний закон, який регулює спірні правовідносини; вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясувати, які докази є на підтвердження зазначених фактів; визначити коло доказів відповідно до характеру спірних правовідносин і роз'яснити, якій із сторін слід довести певні обставини; вжити заходів для забезпечення явки в судові засідання, а також сприяти врегулюванню спору до судового розгляду.

Відповідно до п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справ про встановлення

фактів, що мають юридичне значення, у кожній справі після її порушення суддя зобов'язаний провести підготовчі дії, а саме – з'ясувати, які фізичні особи і організації можуть бути заінтересовані у вирішенні справи і підлягають виклику в судові засідання, у необхідних випадках запропонувати заявникові та заінтересованим особам подати додаткові докази на підтвердження заявлених вимог чи заперечень.

Наприкінці видається за необхідне зазначити, що одні науковці вважають, що аналіз перерахованої в законі послідовності завдань підготовки справи до судового розгляду в сукупності з іншими нормами цивільного процесуального права дозволяє зробити висновок про їх взаємозв'язок і одночасність виконання. Безумовно, суд має право повертатися до будь-якого питання, що виникає із цих завдань, допоки вони не будуть вирішені повністю [12, ст. 314]. Інші, навпаки, стверджують, що не можна вважати, що підготовка справи до розгляду обов'язково повинна бути завершена до призначення справи до розгляду, так само, як і після постановлення такої ухвали суддя не вправі здійснювати ніяких одноособових дій. Було б неправильним вважати, що як тільки перше судові засідання почалося, і суд у повному складі приступив до розгляду справи, підготовчі дії завершені і повертатися до них більше не доведеться [13, ст. 49].

З цього приводу Г.О. Світлична зазначає, що у зв'язку з тим, що в теорії цивільного процесуального права немає єдності поглядів на логіко-часові межі стадії підготовки справи до судового розгляду, то дії, що здійснюються в стадії судового розгляду щодо витребування необхідних доказів, залучення до участі у справі нових осіб, та інші дії, спрямовані на усунення недоліків, допущених суддею при підготовці справи до судового розгляду, не входять до змісту даної стадії [14, ст. 11].

Вважаємо вищенаведену точку зору найбільш обґрунтованою, оскільки законодавець наділив кожному етапу цивільного процесу певною метою. Так, для справ позовного провадження метою попереднього судового засідання (як частини стадії підготовки справи до судового розгляду) є:

- 1) з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду;
- 2) забезпечення правильного та швидкого вирішення справи.

Вбачається, що навіть за відсутності необхідності проводити попереднє судові засідання у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах одноосібні дії судді в таких справах все ж направлені на забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Тобто, якщо суддя належним чином виконає вимоги, установлені цивільним процесуальним законодавством для підготовки справи до судового розгляду, то в подальшому не виникне необхідності повторно здійснювати підготовчі дії.

Висновки. Законодавцем надана диспозитивна можливість проводити суддею попереднє судові засідання, зокрема у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах. Таким чином, дослідивши матеріали такої справи, суддя може самостійно визначитися з необхідністю та доцільністю проведення попереднього судового засідання в справі. А перелік можливих підготовчих дій судді, закріплений у ч. 6 ст. 130 ЦПК України, може бути застосований до справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у сімейних відносинах лише вибірково.

Список використаних джерел:

1. Д.Д. Луспенік. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. – Харків: Харків. юрид. університет. – 2006. – 480 с.
2. Підготовка цивільних справ до судового розгляду : монографія / Н.Л. Бондаренко-Зелінська. – Х. : Харків. юрид. унів. – 2009. – 188 с.
3. Ухвала Ленінського районного суду м. Донецьк від 11 лютого 2013 р. у справі № 2-о/260/33/2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30549380>.
4. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 18 травня 2013 р. у справі № 335/4708/13-ц 2-о/335/51/2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32155116>.

5. Німак М.О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М.О. Німак; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2012. – 221 с.
6. Цивільне процесуальне право : навч. посібник / С.В. Сенник, Р.Я. Лемерик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 424 с.
7. Ухвала Сарненського районного суду Рівненської області від 10 березня 2009 р. у справі № 2о-33. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5532764>.
8. Рішення Межівського районного суду Дніпропетровської області від 16 травня 2011 р. у справі № 2-о-19/11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15614209>.
9. Ухвала Енергодарського міського суду Запорізької області від 16 квітня 2010 р. у справі № 2-о-30/2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9555605>.
10. Ухвала Кременецького районного суду Тернопільської області від 30 березня 2010 р. у справі № 2-о-28/2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8602502>.
11. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 28 серпня 2012 р. у справі №1512/11334/2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25837374>.
12. Позовне провадження : монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, П.І. Радченко та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – 552 с.
13. В.К. Пучинский. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству. – М.: Госюриздат, 1962. – 89 с.
14. Світлична Г.О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г.О. Світлична; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1997. – 24 с.

